

ANNA MARIA GRUENFELDER

SENJSKI USKOCI U "POVIJESTI SVAKODNEVNICE"

Anna Maria Gruenfelder
K. Zahradnika 30
HR 10000 Zagreb

UDK: 949.75(Senj)
Izvorni znanstveni članak
Ur: 2000-07-27

U članku autorica istražuje "povijest svakodnevnice" senjskih uskoka, koliko je ona dostupna u arhivskoj građi i svjedočenjima suvremenika. Iz izvora se može iščitati nekoliko aspekata svakodnevnog življenja vojnika senjske posade, kao npr. njihove brige za opskrbu i vojničke plaće, te motivi njihovih osporavanih izlazaka morem i kopnom i njihovih napada na neprijateljski teritorij i imovinu. Autorica je uspoređivala te nalaze s napisima suvremenih historiografa o senjskim uskocima i vrednujući utjecaj historiografije o uskocima na kasnije stavove o njima, mogla je zaključiti da tadašnji napisi o njima, napose oni iz pera mletačkih povjesničara, nisu toliko pristrano negativni kao što je to *opinio communis*. Autorica je nadalje ustanovila da se uskočko ratovanje i pljačkaški pohodi uklapaju u tadašnju zbilju vojnih pohoda koje su vodile ne samo velike tadašnje sile, napose Osmanlijsko Carstvo, nego i manji vladari, gradovi, vjerske zajednice. Uskoci se nisu dali upregnuti u ideološki motivirane ratove – što se toga tiče, trebalo je opovrgnuti mit da su oni sebe smatrali "predzidom kršćanstva" i da su svoje pohode protiv Turaka vodili kao križarske ratove.

Poseban osvrt zaslužuje i povijest uskočkih žena, pa je u vezi s tim trebalo kritički odvagnuti proturječne stavove suvremenika i raskrinkati ih – bili oni pozitivni ili negativni – kao mitove ili proizvode želja kasnijih naraštaja koji odražavaju njihovu nesposobnost da podnesu povijesnu stvarnost. Autorica je pokazala da je ta povijesna zbilja u skladu s onom diljem Europe u razdoblju u kojem se naziru tek zametci pravne misli, svijesti i nastojanja da se osigura sigurnost podanika izgradnjom upravnih i pravnih struktura.

I. POJAM "SVAKODNEVNICE" – METODOLOŠKE PRETPOSTAVKE

U središte suvremene historiografije, koja je (za razliku od tradicijske političke povijesti) socijalna historiografija, dospjelo je zanimanje povjesničara

(povjesničarki) za "svakodnevicu", za – skraćeno i nešto pojednostavljeno rečeno – historiografiju mentaliteta i načine života, odnosno za kulturu "običnog" života "običnih ljudi". Ona posvećuje pozornost nižim društvenim slojevima i njihovim – u očima tradicijskih povjesničara za tijek povijesti "nevažnim" – svakodnevnim brigama, zanimanjima, poslovima. Ta se povijest zanima za "neuobičajeno normalno" (Edoardo Grendi), neuobičajene izvore čija je izražajna moć jako važna za shvaćanje svakodnevnoga, uobičajenoga i normalnoga, onoga što se rijetko pronalazi u izvorima i što zato makrohistorija zanemaruje. Glavna je značajka socijalne povijesti zanimanje za strukture i njihov utjecaj na događaje; povijest svakodnevnice jedan je aspekt povijesti društva, jer ona ispituje kako događaji utječu na strukture.

Rezultat dosadašnjeg metodološkog ispitivanja je spoznaja da se moć ne manifestira samo kroz institucije nego i neformalno, kroz odnose među ljudima, a osobito među spolovima.¹

I "pitanje žene", koje je unijela u tradicijsku povijest socijalna povijest, jedno je od bitnih pitanja povijesti svakodnevnice. U tradicijskoj političkoj historiografiji žena je uglavnom bila "nepostojeća" i "nevidljiva", osim iznimnih predstavnica ženskog spola koje su uspjele pobuditi zanimanje suvremenika i zato ostavile tragove u povijesti. Zanimanje za "žene u povijesti" proizlazi iz zapažanja da je povijest jednostrano usmjerena na rasvjetljavanje krupnih događaja, državnčkih akcija. Kako su u njima akteri većinom muškarci, to je povijest ratova i mirovnih ugovora, vanjske i unutarnje, te gospodarske politike, povijest "znamenitih muževa" (Mirjana Gross). Zanimanje za život žena područje je ispitivanja feministički usmjerenih povjesničarki.² One su kritizirale fiksiranje tradicijske historiografije na "povijest znamenitih muževa" i obrazložile ga fiksiranjem na krupne akcije ("Haupt-und Staatsaktionen") zbog pretpostavke da je povijest *per definicionem* isključivo svjesno, intencijsko djelovanje pojedinaca. Ta kritika reduciranog pojma povijesti dolazi ne samo s feminističkog kutka; metahistorija, razmišljanje o predmetu (predmetima) povijesne znanosti, morala se suočiti s nizom teoretskih problema koji kruže oko svijesti o "imanentnosti povijesti u životu" (Hans Georg Gadamer³) i doći do spoznaje da sve "čovjekovo djelovanje i trpljenje" može biti predmetom zanimanja za onoga tko razmišlja o svojoj prošlosti.⁴

¹ Vidi o tome recenziju knjige Winfrieda SCHULZEA *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie*, Goettingen, 1994, koju je napisao Neven BUDAK u *Timu*, časopisu za povijest svakodnevnice, Zagreb, br. 2 (1-2), 1994, 62 (Svaštice).

² M. GROSS, 1996, 343 i sljed.

³ K. G. FABER, 1971, 26.

⁴ K. G. FABER, 1971, 35.

Zato feministička znanost kritizira i definiciju po kojoj je povijest (isključivo) intencijsko djelovanje, jer "intencijsko" znači da netko nešto može učiniti zato što ima moć i ovlasti za to. Je li žena ikada mogla intencijski promijeniti svoje prilike? Jesu li žene u određenom društvu određenog razdoblja imale moć javnog djelovanja i odlučujućeg utjecaja? U čemu se sastojala ta moć?

Feministička historiografija polazi od pretpostavke da valja istražiti nisu li i bezimni članovi i članice određene zajednice na neki način ipak bili nazočni u društvenim gibanjima i promjenama, zašto su ostali bezimni, je li netko (tko?) imao potrebu prešutjeti ih?

Socijalnopovijesna i kulturnoantropološka historiografija, koja stratificira društvo u kojem se "povijest događa", shvaća povijest ne kao skladnu suigru raznih čimbenika, nego kao "natezanje" protagonističkih i antagonističkih čimbenika.⁵ Feministički usmjerena historiografija usredotočuje svoj interes na sudjelovanje žena u tim gibanjima.

To isto čini i strukturalna povijest.⁶ Ona ne traži samo sudjelovanje žena nego odnos između spolova kao prošireni aspekt "ulaska žena u povijest" (M. Gross). Konstituira li biološki spol određene uloge u društvu, društveni spol, tj. "gender"?

U slučaju senjskih uskoka postoji velika zapreka: oskudnost vrela, ako se izuzme nekoliko pisaca: Paolo Sarpi, "Giovanni" iz Ferrare, William Lithgow, Johann Weickhard Valvasor. C. Wendy Bracewell,⁷ koja se dotakla pitanja položaja uskočkih žena, služila se i nekim mletačkim izvorima, izvješćima mletačkih dužnosnika. Arhivska građa koju sam konzultirala, Ratni arhiv i Arhiv Dvorskoga ratnog vijeća u Beču, te Dvorska komora u Beču i Grazu, nemaju takve građe – što i ne iznenađuje. Oni čuvaju materijal koji se odnosi na vojne strukture; civilno stanovništvo nije bilo u njihovu djelokrugu, a vjerojatno ih nije zanimalo kako živi stanovništvo u Vojnoj krajini.

C. Wendy Bracewell je iz izvora kojima se ona služila, mogla rekonstruirati određenu sliku – ali ona se i sama morala zapitati koliko je ta slika zaista realna. Nisu to svjedočenja uskoka o uskocima; o uskocima su pisali drugi, stranci, protivnici – Mlečani. Njihov je interes mogao samo biti: ocrniti uskoke. C. W. Bracewell je zaradila kritike zbog svog prikaza senjskih uskoka jer je navodno ocrnila uskoke. Međutim, nije ona bila ta koja je dala svoj sud o njima; ona je samo citirala te izvore. Ali C. W. Bracewell je zbog naslova svoga članka *Književni likovi i stvarnost* izazvala nesporazume. Je li ona nalaz dobiven iz izvora shvatila kao "stvarnost", kako sugerira naslov njezina napisa. Ona je u samome tekstu

⁵ K. G. FABER, 1971, 24 i sljed.

⁶ M. GROSS, 1996, 347. i sljed.

⁷ C. W. BRACEWELL, 1990, 177. i sljed.; C. W. BRACEWELL, 1997, 120. i sljed. i 162. i sljed.

napomenula da nije pronašla arhivskih izvora s kojima bi mogla usporediti mletačke izvore. Ona nije mogla ispraviti sliku o Senjkinjama, koja je zbog nepostojanja izvora oskudna, a u očima današnjih Senjana znači veliku nepravdu za Senjkinje.

Uskočke žene bile su zanimljive svojim suvremenicima i tadašnjim historiografima samo utoliko ukoliko su potvrđivale i nadopunjavale predodžbe i prosudbe o uskocima. Drugi aspekti njihovih života nisu bili zanimljivi, kao što tim historiografima, pa i kasnijim povjesničarima (povijest recepcije uskoka treba tek sustavno obraditi!) nije bio zanimljiv ni kontekst uskočkog djelovanja.

Zato sam usmjerila svoje zanimanje na taj kontekst. Dok je C. W. Bracewell obrađivala povijest uskoka pod aspektom njihova podrijetla i naslijeđenih sustava vrednota, pitala sam se u kojoj je mjeri njihovo djelovanje u skladu ili u raskoraku s općevažećim moralom i pravom njihova vremena. Koliko su uskoci svojim djelovanjem utjecali na strukture? Opet ostaje otvorenim pitanje jesu li žene mogle također utjecati na taj položaj. Ne može se govoriti o čovjeku, kako to čini tradicijska historiografija, subsumirajući žene pod muškarce i apstrahirajući govoriti o "čovjeku". Na taj način postaje nejasna i uloga muškarca i doprinos žena. Treba utvrditi gdje izvori nešto odaju i gdje treba ostati praznina.

II. USKOCI U SVJETLU "POVIJESTI SVAKODNEVNICE"

II. 1. Suvremenici uskoka o uskocima

Zanimanje za život uskoka kao "malih ljudi", onih koji su zbog svog ponašanja uspjeli navući na sebe pozornost moćnika i zakomplicirati njihove odnose, pojavilo se već kod suvremenika kad je "uskočko pitanje" počelo postajati političkim problemom: Minuccio Minucci, nadbiskup zadarski, i Paolo Sarpi, "državni teolog" Republike Venecije⁸, pisali su o senjskim uskocima, njihovu podrijetlu, njihovim gusarskim (ne)djelima i njihovim pobudama za to. Nasuprot široko uvriježenom⁹ uvjerenju da su mletački izvori o uskocima odreda i potpuno negativno obojeni, treba istaknuti da Minuccio Minucci¹⁰ u svom djelu *Storia degli uscocchi* uskočke vidi kao sredstvo kojim Habsburgovci provode

⁸ Roberto CESSI (priređivač Sarpijevih spisa).

⁹ C. W. BRACEWELL, 1990, 178.

¹⁰ Minuccio Minucci, rođen (godina rođenja nije poznata) na granici između Furlanije i Marke Trevigiane, studirao je u Padovi filozofiju i pravo; bio je nekoliko godina crkveni diplomat u njemačkom Reichu. Kao mladić proveo je neko vrijeme kod svog strica, zadarskog nadbiskupa. Zbog svog poznavanja prilika u Dalmaciji M. Minucci je 1595. imenovan nadbiskupom zadarskim. - Minuccio Minucci, biografiju vidi kod: R. COZZI, 1965, v. *Nota storica*.

određene političke ciljeve: nadmetati se s Venecijom oko "dominium maris", osporavati Veneciji tu prevlast. Shodno tome, Minuccio Minucci sumnja u to da nadvojvodini dvorjani potiču gusarstvo senjskih uskoka iz tih političkih razloga – ali i iz koristoljublja.

Sve što Minucci zna o uskocima, uglavnom je nizanje prepričanih anegdota, izmiješanih s vlastitim zapažanjima i moralizirajućim napomenama. Ali Minucci ne propušta napomene o značenju uskoka za obranu od daljnjeg prodora Turaka do obale Jadranskoga mora. Minuccio Minucci nije se dotaknuo bombastičnih papinskih programa dizanja ustanka kršćanskih naroda na Balkanu protiv Osmanlija i uloge uskoka kao poticatelja tog ustanka. On jedino misli na njihovo službovanje u senjskoj posadi i na čuvanje granice.

Minuccijev suvremenik, redovnik Paolo Sarpi,¹¹ autor povijesti uskoka kao nastavka Minucijeve *Aggionta all' Historia degli Uscocchi di Minuccio Minucci* i *Supplimento dell' Historia degli Uscocchi di Minuccio Minucci*, sumnjao je također da se Habsburgovci služe uskocima u političke ciljeve, i protiv Turaka, i protiv Mletačke Republike. Sami su uskoci i za Sarpija i za Minuccija neodgojeni ljudi prepušteni surovoj prirodi i teškim uvjetima života. Sarpi navodi nekoliko težih napada, za koje postoje doista potkrjepe u arhivskoj građi. Zato se može ustvrditi da Sarpi ne piše neargumentirano. On može dokumentirati i svoje mišljenje o uzrocima uskočkih napada: neisplaćivanju vojničkih plaća senjskoj posadi, neimaštini u Senju zbog toga, o pomanjkanju drugih izvora uzdržavanja. On, dakle, pokazuje razumijevanje za uskoke, i čak im odaje priznanje zbog obrane granice od turskih prodora na Jadran. Ali svejedno – tako glasi argumentacija tih mletačkih izvora: uskoci svojim pljačkaškim pohodima ugrožavaju visoko razvijenu trgovinu i sigurnost plovidbe te izjalovljuju napore diplomata da spriječe daljnji prodor Turaka prema jadranskoj obali i Srednjoj Europi. Ako se ozbiljno želi spriječiti njihovo nastojanje da priskrbe najnužnije za svoj život, treba im osigurati sredene uvjete za samopomoć radom i redovitim plaćama. Sukladno tome, oni predlažu transfer tih uskoka na kopno, gdje se mogu sami uzdržavati.

---

¹¹ Paolo Sarpi rođen je 1552. u Veneciji. Bio je teološki savjetnik i "državni teolog" Mletačke Republike. Njemu se pripisuju dva nastavka Minucijeva djela *Aggionta all' Historia degli Uscocchi di Minuccio Minucci* i *Supplimento dell' Historia degli Uscocchi di Minuccio Minucci*. Oba su se djela pojavila oko 1618. u Veneciji, bez imena autora i drugih bibliografskih podataka. Pripisivanje autorstva zasniva se na činjenici da su oba djela fokusirana na obranu teze o prirodnom i Božjem pravu Venecije na "dominium maris". Paolo Sarpi svoj položaj u administraciji Mletačke Republike velikim dijelom duguje i svom zalaganju za tu tezu, on je zbog nje postao apologetom Mletačke Republike i Crkve podređene "državnom rezonu" Mletačke Republike. Sarpi brani podređenost Crkve državi protiv zadiranja pape Pavle V. u crkvenu politiku Mletačke Republike.

Na Minuccija Minuccija i Paola Sarpija oslanjaju se talijanski povjesničari 19. i prve polovice 20. stoljeća, koji su (pretpostavljam pod utjecajem talijanskog iredentizma) formulirali izrazito negativne stavove o uskocima (Silvino Gigante¹² i Alberto Puschi¹³). Paolo je Sarpi fenomen "uskoka" fokusirao na "urotu" Habsburgovaca, osobito protureformacijski nastrojenog strogog katolika nadvojvode Ferdinanda Štajerskog (kasnijeg cara Ferdinanda II.) i utjecaj njegovih duhovnih savjetnika isusovaca¹⁴ na nadvojvodu dvoru u Grazu. Paolo Sarpi je opetovano tvrdio da je glavna zapreka za uspješnost mletačkih napora oko premještanja uskoka na kopno upravo nadvojvoda, kojemu je, tobože, veoma stalo do toga da Veneciji naudi ondje gdje je Republika bila najosjetljivija. No, Paolo je Sarpi, kao uostalom i Minuccio Minucci, "smetnuo s uma" činjenicu da je i sama Venecija uskoke instrumentalizirala za svoju borbu za istočnu granicu Mletačke Republike na kopnu, za granicu na Soči.¹⁵

Škotski putnik oko svijeta William Lithgow, koji je 1609. na svom putu u Carigrad prošao kroz Senj, znao je iz svoje domovine da na Jadranu žive "divljaci", "barbari". On je uskocima posvetio poglavlje u svom djelu *The Totall Discourse of the Rare Adventures et Painfull Peregrinations of long Nineteen Years Travyles from Scotland to the most famous Kingdomes in Europe, Asia and Africa*.¹⁶

Neki "Giovanni" iz Ferrare, koji je od 1574. radio kao trgovac u Rijeci, napisao je svoja sjećanja na Senj u vidu razgovora s fiktivnim sugovornikom.¹⁷ I on je, prema svom kazivanju, čuo iz mletačkih izvora, "che gli uscocchi sieno di natura barbara, dediti allcrubare e predare". Giovanni je stekao uvjerenje da su uskoci poštene, osobito u pitanjima novca i imovine. Nema u njih prevare; vrlo su strogoga predbračnog i bračnog morala, što potvrđuje i mletački providur Niccolo Donado.¹⁸ Nadalje, Giovanni drži da su vrlo pobožni i poste tri puta dnevno, "kako se inače ne bilježi u cijeloj Dalmaciji".¹⁹

I kranjski polihistor Johann Weickhard von Valvasor, opisao je u svom djelu *Die Ehre des Herzogthums Crain* (1. izdanje Ljubljana 1689.) Senj i život senjskih uskoka. Valvasor je već nešto bolje upoznat sa životom "uskoka", jer takvi su se nastanili i u njegovoj široj domovini, u Žumberku i na gospoštijama duž rijeke

¹² S. GIGANTE, 1904, 1931².

¹³ A. PUSCHI, 1879, 3-60.

¹⁴ Sarpijeva odbojnost prema isusovcima proizlazi iz njegova odnosa prema vodećoj ulozi isusovaca u protureformaciji i posebnoj privrženosti isusovaca rimskom papi.

¹⁵ A. M. GRUENFELDER, 1997, 49. i sljed.

¹⁶ O tome V. KOSTIĆ, 1967./1968.

¹⁷ Šime LJUBIĆ izdao je ovaj tekst u *Starinama IX*, Zagreb, 1879.

¹⁸ *Monumenta spect.* br. 48, str. 279, izvješće N. Donda.

¹⁹ Giovanni u *Starinama IX*, str. 235 (F. RAČKI, *Prilozi za povijest senjskih uskoka*); u daljnjem tekstu cit. kao *Starine*.

Kupe. Valvasor je u svojoj ocjeni moralnog života uskoka nešto "prizemniji" od Giovannija i od Lithgowa, i izražava se blagom ironijom na račun onih koji taj segment uskočkog života rado idealiziraju. Pljačka i nasilje kod njih je na dnevnom redu, tvrdi on za kranjske uskoke. Osobito se to manifestira u otimanju djevojaka za udaju.²⁰ Ali takvih običaja ima i u dalmatinskih uskoka.²¹

Znatiželja i čuđenje neobičnim pojavama, vjerojatno i (možda nesvjesna) želja da otkriju nešto novo, strano, potaknuli su te putnike. Ali oni su svoje stavove koje su ponijeli sa sobom na put, uspoređivali sa svojim stvarnim iskustvima i ispravili sve predrasude. To bi moglo smanjiti dokumentacijsku vrijednost njihovih svjedočenja, jer ih je želja da provjere prijašnja mišljenja, mogla voditi do toga da pronađu ono što su tražili. I pronašli su potkrjepe za svoje argumente. Ne treba previdjeti i moralizirajući ton, osobito kod Giovannija i Lithgowa. Oni ističu kako su u krajevima o kojima su čuli da su nastanjeni barbarima, naišli na etički i socijalno regulirano zajedništvo, ne toliko različito od svojih vlastitih normi za međuljudske odnose i ponašanje. Valvasor, vjerojatno već iz svoje povijesne distance, ali i kao zemljak i čak "daljnji susjed" naseobina žumberačkih uskoka, nema iluzije o njima, pa govori o "navodnim" vrlinama duhovito ironično.²²

II. 2. *Zapisi o uskočkim ženama*

Samo Paolo Sarpi daje sliku socijalnih razlika među uskocima: Uskoci su "stipendiati", pripadnici senjske posade na platnom spisku Vojne krajine; zatim postoje "casalini", oni koji su prebivali kod kuće. No ništa ne saznajemo o tome jesu li imali obitelji, jesu li pridošlice dolazili sa svojim ukućanima ili sami, primamljeni vojnom službom i mogućnošću zarade.

Paolo je Sarpi s neskriveno ambivalentnim raspoloženjem opisao mentalitet Senjkinja: Senjkinje nisu ništa manje "ratoborne" od svojih muževa, štoviše, žene svoje muževe potiču na napade i pljačku. Ali kao Minucci, Sarpi je svoje ocjene relativirao, opravdavajući ih žudnjom za plijenom zbog okrutnih uvjeta života, u oskudnoj prirodi i surovjoj klimi. U takvim okolnostima i "ratobornost" Senjkinja ili njihova navodna čežnja za raskošnim plijenom prema Sarpiju se može shvatiti i kao partnerstvo muškaraca i žena u teškim uvjetima, kao mogućnost preživljavanja i opstajanja. To treba istaknuti pogotovo zato što C. W. Bracewell drži da su upravo Minucci i Sarpi jedni od najutjecajnijih historiografa koji su širili negativnu sliku o uskocima. I tvrdnju o Senjkinjama koje umjesto vretena radije drže u ruci oružje, Paolo je Sarpi znao staviti u

²⁰ J. W. von VALVASOR, 1689, 2. dio, 6. sv., str. 293; 4. dio, 12. sv., str. 89.

²¹ V. o tome C. W. BRACEWELL, 1990, 184.

²² J. W. von VALVASOR, 1689, 4. dio, 12. sv., str. 89.

kontekst života uz granicu, tako da postaje jasnijim kako je uskočki život u cjelini – a u tu cjelinu se uklapa i položaj uskočkih žena – podređen potrebama plaćeničkog, vojničkog života.

Johann Weickhard Valvasor u svom djelu *Die Ehre des Herzogthums Crain* posvećuje Senju, Senjanima i Senjkinjama, uskocima i njihovim ženama opširne osvrtte. O moralu Senjana i, napose, Senjkinja J. W. Valvasor je čuo hvalospjeve, ali očito i drugačije stavove. Oni utječu na njegovu prosudbu: Valvasor ironično relativira navodno visoki bračni i napose predbračni moral u Senju.

Usporedbe radi: Usmena narodna tradicija, i kad ona nadahnuje pjesništvo, uzdiže ono što je obično, stvara protusliku stvarnosti. Senjkinje, žene i djevojke, postaju idealima u pjesništvu, i to u onim nostalgičnim sjećanjima koja znače odmak od aktualne sadašnjosti i bijeg u idealiziranu prošlost. Mateša Kuhačević u svom djelu *Narikovanje staroga Senja vrh mladoga Senja po vili Slovinkinji*, što ga je napisao u vrijeme kad je još boravio u svome rodnom gradu, dakle prije svoga hapšenja 1746., posvetio je neke stihove senjskim djevojkama kao ukor i opomenu zbog luksuza uvedenog iz tuđine i bezobzirne gramzljivosti za novcem. Pjesma je "borba protiv navika" Kuhačevićevih zemljaka, u kojoj on naglašava važnost privrženosti slavnoj tradiciji Senja. On opominje svoje sugrađane da se čvrsto drže junačkih tradicija svojih predaka, da za spas svojih ideala i svoje domovine traže uzor u prošlosti svog uskočkog grada i da u sebi pronadu snagu vlastitoga preporoda i put k boljoj budućnosti. Kuhačević ističe svoju ljubav prema starodrevnim običajima, a propast grada pripisuje zabacivanju staroga ratničkog uvjerenja, razvijenijoj trgovini i pomami mladeži za luksuznom pomodnosti. Sve te nevolje izviru iz prenogloga prijelaza u trgovački život, iz dojučerašnjega militarizma grada, kad je procvjetali merkantilizam gradskome pučanstvu donio bolji standard i veće blagostanje. Dotadanje patrijarhalne običaje zamijenio je u gradu Senju novi trgovački duh.²³ Žaljenje za boljom prošlošću izaziva tek opomena djevojkama da sačuvaju svoju čednost time što će se vratiti životu svojih predaka. On ih upozorava posebno na stil odijevanja i uzor u tradiciji, koji trebaju slijediti. Ali osvrćući se na prošlost, on gleda i na život svoga vremena i kroz prizmu svog nezadovoljstva okolnostima u kojima je živio.²⁴

II. 3. Arhivska građa

U arhivskoj građi o senjskim uskocima ne vide se uskočke žene: spisi u Ratnom arhivu u Beču, "Croatica" (IOeHKR/Croatica), te zapisi Dvorskoga

²³ B. KRMPOTIĆ, 1970, 325-332.

²⁴ J. W. von VALVASOR, 1689, 4. dio, 12. sv., str. 89.

ratnog vijeća i Dvorske komore u Beču i u Grazu (HKR/Expedit i HKR Registratur) odnose se na vojnu službu; uskoci se spominju samo kao plaćeni vojnici, ili kao neplaćeni (za njih postoji uz naziv "uskoci" i izraz "venturini"); upada u oči da se napadi u zapisima Dvorskog ratnog vijeća uglavnom pripisuju "venturinima". Najveći dio zapisa odnosi se na zaprimljene predstavke za isplatu dospjelih plaća ili zaostataka za vojnike, na žalbe zbog neisplaćivanja plaća i na zahtjeve za odobrenjem dodataka. To isto vrijedi za darivanja u naravi, uglavnom u žitu. "Odobrava se žito za senjsku posadu", glasi formula. Nisam, međutim, naišla na neke vijesti o tome što će vojnicima u posadi žito, ili radi li se o žitu za mljevenje brašna ili za žetvu. Za uskoke u utvrdama na kopnu ima nekoliko podataka o tome da im je odobreno žito za žetvu. Ondje su postojali i uvjeti za ratarstvo, za razliku od uvjeta u Senju. Veliki je nedostatak i činjenica da nemamo podataka o količini žita koja je bila potrebna kućanstvu da se samo uzdržava žetvom. Za Senj se u jednoj potvrdi računalo sa "Stoer" mjesečno,²⁵ no za mjernu jedinicu "Stoer" ima nekoliko različitih, ali nikako komparativnih mjerila. To isto vrijedi za novčanu jedinicu "Rheinisch Gulden" (Rh. fl.), za koju nije moguće utvrditi kupovnu moć. Arhivska građa o financijskoj i prirodnoj opskrbi Senja "visi u zraku"; zbog mnogobrojnih predavki i kapetana i vojnika možemo zaključiti da su vojnici zacijelo živjeli u teškoj oskudici i materijalnoj nesigurnosti, što po svoj prilici potvrđuje i samo Dvorsko ratno vijeće u svojim preporukama staležima i u svojim požurnicama za odobrenjem dužnih doprinosa.²⁶ Za civilno stanovništvo u Senju i za obitelji vojnika na granici središnja se vlast u Beču, odnosno u Grazu, nije smatrala mjerodavnom.

III. IZVORI O USKOCIMA – PERCEPCIJE USKOKA USPOREDBA

III. 1. Vojnici u ranom novom vijeku

Senj je od 1469. imao posadu. Sustav posada Habsburgovac Ferdinand I. preuzeo je vjerojatno nepromijenjen (u historiografiji o Vojnoj krajini²⁷ nema podataka o nekim značajnijim zahvatima u postojeći sustav obrane sve do 1578.). Paolo Sarpi napominje da su izbjeglice iz turskih krajeva krenuli u utvrđene gradove poput Senja prije svega zbog mogućnosti plaćene vojne

²⁵ IOeHKR/Cr. 1591, Juni Nr. 9 i Nr. 15; Juli Nr. 7, 9 i 15.

²⁶ Za opskrbu dionice Vojne krajine u Primorju, "Meergrenze", preuzeli su na Saboru u Brucku na Muri 1578. obvezu kranjski staleži. Vidi F. VANIČEK, 1875.

²⁷ F. VANIČEK, 1875; J. SCHWICKER, 1883.

službe. Prema recentnijoj literaturi o Vojnoj krajini²⁸ tijekom prvog stoljeća pod Habsburgovcima nema bitnijih promjena glede mjerodavnosti senjskih kapetana; osobito žalim zbog nedostatka obrade odnosa između vojnih organa i civilne uprave grada. To pitanje zaslužuje opširnu obradu kako bi se moglo utvrditi postoji li u Senju težnja za "militarizacijom" grada, tj. je li vojna vlast prisvajala i civilni djelokrug i podvrgla gradsko stanovništvo vojnom zakonodavstvu.

Dok konzultirana arhivska građa u Beču i u Grazu ne dopušta zaključke glede socijalnog položaja vojnika senjske posade, Pavičić i o tomu daje podatke. Prema Pavičiću časničke su funkcije obavljali članovi plemićkih obitelji, a senjski su obrtnici i trgovci služili kao obični vojnici.²⁹ Međutim, spisi Dvorskoga ratnog vijeća u Ratnom arhivu u Beču sadrže zahtjeve uskoka i venturina za primanjem u senjsku posadu. Ti podatci dopuštaju zaključak da se senjska posada tijekom 16. stoljeća mijenjala glede socijalne pripadnosti: sve je više onih kojima je vojna služba jedino zanimanje i koji žive od nje.

To znači da se senjska posada pretvorila u plaćeničku službu u onom smislu u kojem su se "plaćenici" već od početka 16. stoljeća razvijali u prototip "profesionalnog vojnika". Oni su vojničko zanimanje, pa i rat, shvatili kao zanat i, dakako, kao izvor uzdržavanja. Tom je razvitku pridonio razvoj vojne tehnike, koji je zahtijevao specijalno znanje i rukovanje vatrenim oružjem, te je doveo do specijalizacije vojnika.

Plaćenici bi se stavili na raspolaganje kondotijeru, osobi koja je za potrebe vladara, ali i za ratujuće gradove, vjerske zajednice i ine ratne strane opremao, financirao i vodio plaćeničku vojsku. Za motive i "ideologije" zbog kojih njegov "poslodavac" ratuje, plaćenik ne pita. Njegovo je ekonomsko stanje odlučivalo o tome koliko će ratovati, kada će napadati ili se povući ili čak odustati. To što su zemlje, civilno stanovništvo, ali i priroda, patili od tih stalnih pljačkaških pohoda, nije ih bilo briga dok su živjeli od plijena. Zato nije posrijedi samo neprijateljska propaganda kad su Minucci i Sarpi tvrdili da su ti pljačkaški pohodi postali drugom naravi uskoka.

Činjenicu da su se borbe i puškaranje duž granice s turskim teritorijima nastavljali i u razdobljima potpisanog i produžavanog mira između rimskog cara i kralja s jedne, a Osmanlijskog Carstva s druge strane, da se granica nije mogla stabilizirati, treba obrazložiti i time da s ove strane granice niti onkraj

²⁸ M. VALENTIĆ, 1965; A. BUCZYNSKI, 1997; M. KRUEK, 1995, 160. i sljed., sadrži nekoliko podataka o plaći raznih specijalnih vojnih rodova; djelo je bitno za Lenkovićeve planove i njegov udio u izgradnji tvrđave Nehaj.

²⁹ S. PAVIČIĆ, 1964, 338-339.

nje ni vojskovođe niti prosti vojnici nisu mogli biti zainteresirani za primirje.³⁰

Tijekom 16. stoljeća i sve do Habsburško-mletačkog ("Uskočkog") rata senjski su kapetani bili "condottieri", ali ujedno i podređeni suverenu. Taj odnos znači već stanovitu novu kvalitetu u odnosu na prijašnje kondotijere. Krajiški kapetani bili su obvezni kruni i nadvojvodama, pa su ratovali u njihovo ime, ne više kao samostalni subjekti, koji su kao u Italiji i u njemačkome Reichu vodili ratove na vlastitu ruku, nepredvidivo, i bez obzira na posljedice opustošenja zemalja i njihova gospodarstva ili na patnje civilnog stanovništva.

Premda se iz izvora ne da iščitati jasna struktura i hijerarhija senjske posade, sigurno je da su kapetani, koje je odredio u prvim desetljećima do 1578. kralj, zatim nadvojvoda Donje Austrije u Grazu, imali visok rang prema Dvoru u Beču, odnosno u Grazu. Senjski kapetani Ivan Lenković i Herbart od Auersperga, zvučna imena unutar-austrijskog plemstva, u pravom su smislu bili kraljevski kondotijeri. Kao vlasnici više gospoštija imali su financijsku pozadinu, prihode zemljišta kojima su mogli namaknuti znatne iznose za opskrbu senjske posade. Za uzvrat bi dobili lente ili povlastice pri dodjeli gospoštija.³¹ Važan izvor prihoda i možda najznačajnija naknada za novac uloženi u posadu zacijelo im je bio pravo na plijen. Pravo zadržati si dio plijena imali su zapovjednici, s time da su morali dobiti svoj dio od ukupnog plijena, i da se tek ostatak podijelio među običnim vojnicima.

Za gotovo sve senjske kapetane postoje dokazi da su oni sami svoju posadu izvodili u pljačkaške pohode i gusarske pohode na more i da su sudjelovali u plijenu. Mletački su dužnosnici sumnjali u to da je posada u Senju ovisila o plijenu i da je glavni krivac vlast u udaljenom Grazu, gdje i ministri dobro žive od darova i gdje se štedjelo izdatcima za vojnike. Prema mletačkim historiografima, dio za zapovjednike odvojio se iz ukupnog plijena prije diobe. Tu obvezu imali su vojnici duž cijele granice.³²

Postoje pokazatelji za to da su nadvojvodine vlasti u Grazu računale na to da ratni plijen, uhvaćen u napadima na područje turske vlasti, treba sačinjavati dio plaće i nadoknađivati zaostatke.³³ Prema mletačkim historiografima vojnici su bili dužni i vojvodama, jer su im oni opremili brodove za pohode i vrbovali vojnike. Od plijena su nadalje dijelili i udovicama, svećenicima, redovnicima, koji su sa svoje strane i sufinancirali pohode. Takve ocjene Minuccija (23)³⁴ i

³⁰ 1553, 1. Maerz. u: R. LOPAŠIĆ, *Starine*, 17, Zagreb, 1885, str. 204. i sljed.

³¹ A. GRUENFELDER, 1996.

³² R. LOPAŠIĆ, *Acta historiam confinii...*, sv. 1, 65; I. KUKULJEVIĆ - SAKCINSKI, *Acta Croatica...*, v. *Monum. historica Slav*, 1, Zagreb, 1863, 280; C. W. BRACEWELL, 97 i sljed.

³³ K. HORVAT, *Monum.*, 32, 293; C. W. BRACEWELL, 127.

³⁴ M. MINUCCI, 225 (C. W. BRACEWELL, 97).

Sarpija (24)³⁵ ne valja samo osuditi kao laži da bi se Senjani ocrnili, ili kao izmišljotine. I priče da su Senjkinje svoje muževe poticale na pohode kako bi se od plijena raskošno odijevale, nisu posve neutemeljene.

III. 2. *Ratovanje i moral*

Kako se to slaže s pobožnošću senjskih uskoka, koju je, diveći joj se, istaknuo Giovanni, a priznao i Paolo Sarpi? Giovanni je uočio da se ona odražava ponajviše u privrženosti obredima i drevnim običajima, i da nije lišena praznovjerja. U Giovannijevu opisu obreda u senjskim crkvama prepoznaje se stanoviti "sinkretizam" rituala preuzetih vjerojatno od Pravoslavne crkve. Pravoslavni vjernici, izbjeglice iz turskih krajeva, u Senju su se vjerojatno prilagođavali katolicima; ali zacijelo su i katolici preuzeli od pravoslavnih sugrađana pokoji običaj i vid vjerske prakse, određene dane posta ili ritualni poljubac.³⁶ Pri tome treba imati na umu da Giovanni vjerojatno nije znao sve specifičnosti glagoljaškog obreda. Pretpostaviti je da je taj sinkretizam bio posljedicom dušobrižničke zapuštenosti i neupućenosti puka u vjerska pitanja. Biskup Mark Anton de Dominis u svom izvješću o stanju svoje, tj. senjsko-modruške biskupije prigodom svog posjeta "ad limina (apostolorum)" daje dojmljiv opis tužnog stanja u Senju.³⁷ Iz tog se izvješća može zaključiti da je oko 1602., u vrijeme eskalacije uskočke krize i blokade primorskih lučkih gradova mletačkom priobalnom stražom, počelo propadanje senjskih crkava i samostana, što odražava i moralna "oronulost" svećenstva i redovništva u Senju, tako da stanje u stanovništvu i nije moglo biti drukčije. Pri tome se međusobno pojačavaju nemiri poradi čestih promjena stanovništva, i to stanovništva s kopna, dakle onoga ruralnog podrijetla, egzistencijalna nesigurnost tih došljaka potencira i neimaštinu u gradu, koja pak, dakako, pogađa i kler. Ta slika moralnog i vjerskog stanja u Senju ne može se pripisati samo negativnoj propagandi Mark Antuna de Dominisa zbog njegove odbojnosti prema uskocima i Senjanima, koji su ga zamrzili zbog njegove suradnje s omraženim kapetanom Kasparom Raabom i njegovim tijesnim vezama s mletačkim providurima. Stanje u Senju ne razlikuje se bitno od

³⁵ P. SARPI, *Commissiones et relationes venetae*, sv. 6, 14; F. RAČKI, *Prilog za poviest hvatskih uskoka*, 241; *Ragioni della Repubblica Venetiana contra uscochi* (Dalmazagho, 1617) nema paginacije; C. W. BRACEWELL, 97.

³⁶ O tome v. Giovannijevo čuđenje u putopisu koji je objavio F. RAČKI, *Starine*, IX.

³⁷ Zahvaljujem msgr. dr. Mili Bogovuću što mi je ljubazno stavio na raspolaganje fotokopiju izdanja Tihamera Aladara VANZOA iz knjige *Relationes ad limina episcoporum de statu dioecesium ad coronam S. Stephani pertinentium 1600-1850*; o tome v. Mile BOGOVIĆ, 161. i sljed.

situacije diljem Europe, napose u zemljama koje su bile najizravnije izložene turskoj opasnosti. Moralna i vjerska kriza ima i unutarcrkvene razloge, i zbog nje su se konačno diljem Europe pojavljivali reformatori i reformacijski pokreti.³⁸ Vjerski život u Senju prema tom izvješću ostao je na površini ritualnog. Moral Senjana, za koji Giovanni daje primjer strogog kodeksa časti, hranio se izvanvjerskom tradicijom, patrijarhalizmom, koji je dopuštao da se krvlju naplati povrijeđena čast, nevjera ili izigrano povjerenje. Ocjenjujući moral "Senjana", Giovanni ne razlikuje došljaka i domaćeg građana i patricija, tako da je nemoguće odrediti što od toga ide na račun ruralnih patrijarhalnih odnosa i utjecaja života u stalnoj vojničkog pripravnosti. Giovanni se divi privrženosti Senjana svojoj zajednici, obitelji i rodbinskim vezama; nju potvrđuju i izvješća providura. Svijest "grupne pripadnosti" i međusobne povezanosti razvijala se zbog opasnosti kakvu je takva djelatnost uvijek imala. Ali izvan tih skupina solidarnost nije bila visoko razvijena: očito nije postojala svijest za patnje stanovništva neprijateljskih teritorija, koje je trpjelo pljačke i uništavanje svoje egzistencije zbog opustošenja zemlje – a nije se suosjećalo ni s opljačkanim posadama brodova. Ta neosjetljivost krasi i nadređene vlasti. I one su te pljačkaške pohode i uništavanje zemlje uzimale kao neizbježne okolnosti,³⁹ kao što je očito i sam rat poradi stalne ugroženosti bio shvaćan gotovo kao "normalnost", na koju su se uglavnom naviknuli i naučili od njega živjeti, primati ratni plijen kao normalan izvor uzdržavanja.

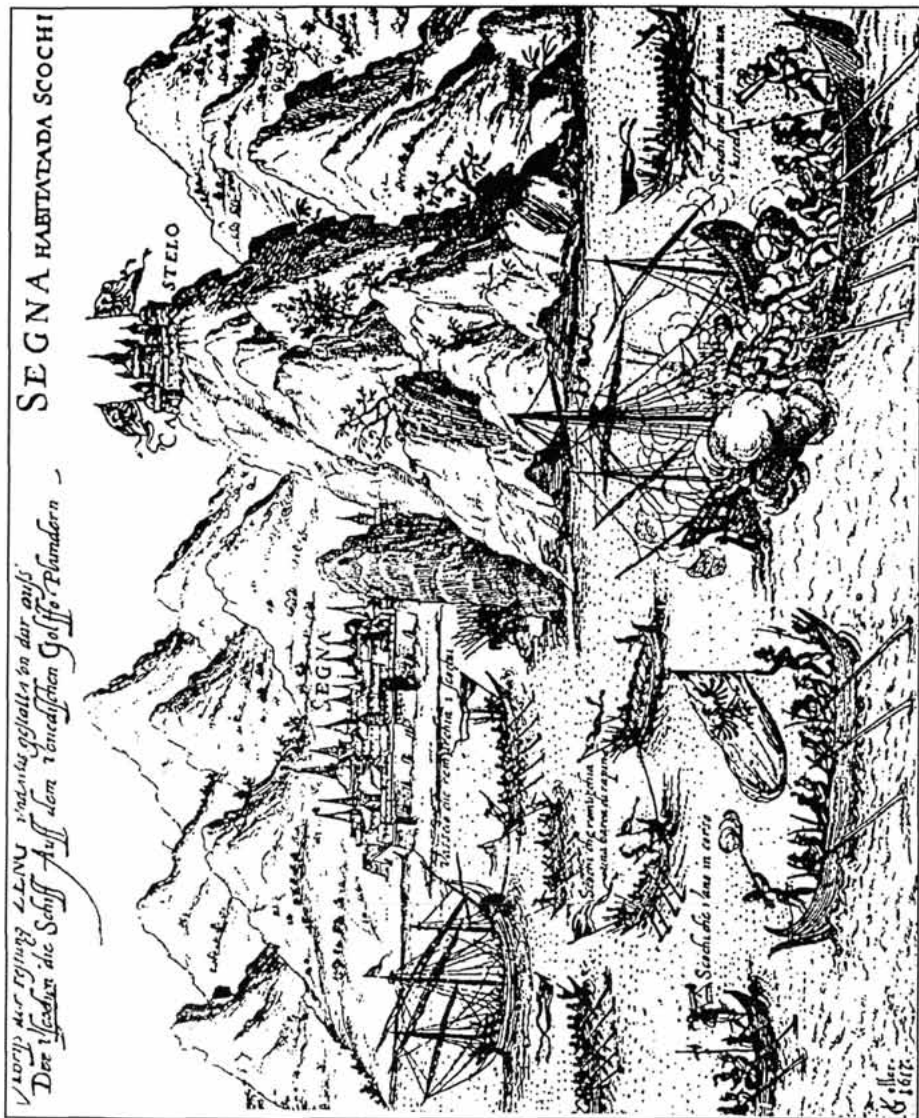
I svijest o nemoralnosti plijena bila je nerazvijena; ali možda je savjest morala ustuknuti pred potrebama i zakonitostima života. No i taj nedostatak moralne svijesti bio je na neki način uobičajen i daleko rasprostranjen i diljem svetoga Rimskog carstva: Valentin Groebner⁴⁰ utvrdio je da su sve usluge imale utvrđenu cijenu, a postojalo je i nepisano pravilo "darivanja". Primanje ili zadržavanje novca ili vrijedne stvari kao "naknade" za usluge još su od srednjeg vijeka bili legitimni izvori prihoda, "regalia". U takvu praksu spadala je i naknada za pristup dužnosnicima ili visokim ličnostima, koju su podanici morali plaćati kad su htjeli razgovarati s pretpostavljenima.

To usporedno postojanje raznih izvora prihoda imalo je svoj pandan u fleksibilnom odnosu prema upravnim normama. Utvrđene visine pristojbi i kazni rijetko su se naplaćivale u punom iznosu i po službenom cjeniku. Uvijek se moglo cjenkati i dogovoriti se. Pravo se ostvarivalo prema osobnoj spretnosti dogovaranja.

³⁸ H. JEDIN, 1965.

³⁹ AFA, HRK Exp. Akt 1562, 1/7/bII, 11 i sljed.

⁴⁰ Valentin GROEBNER, *Angebote, die man nicht ablehnen kann. Institution, Verwaltung und die Definition von Korruption am Ende des Mittelalters*, u: Reinhard BLAENKNER i Bernhard JUSSEN, FAZ, 24. 3. 1999.

Sl. 1. Georg Keller: Uskočki pomorski okršaj ispred Senja 1617.

Ali postojalo je nešto kao "zabranjeni darovi", "protupravne" okolnosti darivanja i uzimanja. Nedopušteni su darovi imali neke veze s fizičkim i s političkim tijelom, iako nije postojala jasna definicija "prljavog novca". Predodžba je o tome postojala, ali ne i strogo definiran pojam. Postojala je razlika između pravne norme i prakse.

III. 3. Suvremeno pravo i ratovanje

Državne institucije bile su slabe i nerazvijene. Rezolucijama i dekretima koji su pratili imenovanje svakog novog kapetana senjskih uskoka i svako povjerenstvo koje bi dobilo zadatak istraživati nedjela, prikupljati plijen (ali ne i vratiti ga žrtvama pljačke!) i sprječavati nova nedjela, uzmanjkao je ne samo pritisak na odgovorne da te naloge i provedu, nego i snaga. Minucci i Sarpi bili su uvjereni da je podmitljivost Dvorskoga ratnog vijeća, koje je dijelom također živjelo od plijena, razlog neprovođenju tih naloga. Oni su vjerovali da je politički antagonizam Habsburgovaca prema Veneciji najdublji motiv za tolerantnost prema uskočkim nedjelima. Međutim, treba imati na umu i vjerojatnost da nije postojala prava svijest za zakonitost i pravne osnove ponašanja podanika. Kao što se i ta svijest oblikovala tek iz iskustava, tako su se i instrumenti prava i zakona tek morali razvijati i ustaljivati.

Ne može se reći da se Dvorska kancelarija nije pobrinula da kapetane i povjerenike za Senj opremi instrukcijama – dapače: "instrukcije" postaju tijekom godina i desetljeća sve detaljnijima, sve sitničavijima. Ali one sve odreda ne sadrže nikakve odredbe za provođenje zacrtanih ciljeva ili za kontrolu provedbe. Može se ustanoviti da između onih koji ih trebaju implementirati, i onih koji ih izdaju, zjapi praznina – nedostaje nekoliko instrumenata učinkovite pravne prakse: uzajamna odgovornost između svih stupnjeva izvršne vlasti i između zakonodavca i izvršitelja. Juergen Schlumbohm⁴¹ pokazuje da se i u cijelom Rimskom carstvu novovjekovni državni aparat malo služio već stvorenim normama za rješavanje analognih slučajeva, nego je stvarao uvijek nove, što je urodilo hiperprodukcijom neprovedenih zakona. Schlumbohm drži da je to "strukturni deficit" ranonovovjekovne državnosti. Ona je, prema Schlumbohmu, ne – jednostavno rečeno – manjkava, nego "drugačija", jer odražava drugi odnos između podanika i vlasti: Jedan je element toga "drugačijeg" sam značaj zakona: donošenje zakona zapravo i nije samo sredstvo vlasti kojim ona želi promijeniti ponašanje podanika nego – i u prvom redu – "reprezentacija", samopredstavljanje vladara i vlasti, što potvrđuje i dostojanstveno

---

⁴¹ J. SCHLUMBOHM, 1997; *FAZ*, 11. 2. 1998.

uzvišeni stil, rječnik i način proglašavanja. Prioritetni zadatak zakona nije postići ili spriječiti određeno ponašanje. Zakon je poglavito svrha samom sebi. Zato i nije toliko bitno jesu li zakoni takvi da se mogu primjenjivati. I podanici nisu baš jako zainteresirani za to da zakonodavac zaista može okvalificirati i sankcionirati baš svako kršenje zakona.

Nedostatna pravna svijest odražava se u pomanjkanju kontrole nižih činovnika i dužnosnika na istaknutim položajima. No tu treba imati na umu i da su prostorne udaljenosti igrale ne baš malu ulogu u shvaćanju situacije i adekvatnom reagiranju. Uvijek bolna točka bila je nepravodobno isplaćivanje vojnika, iako na to redovito upozoravaju izvješća povjerenstava, pa i opetovane molbe kapetana. C. W. Bracewell je već upozorila na koje su sve načine vojnici u posadi varani pri isplati: isplatom "u naravi" (umjesto odobrenim novcima), bilo žitom, bilo suknom. Pri izdavanju odobrenih trebovanja manipulirali su blagajnici mjerama, isto tako i pri isplati novca.⁴² Situacija se nije mijenjala kad su se i mletački "oratori" (poslanici) i papinski nunciji na carskom i na nadvojvodskom dvoru primili tog problema, čak ni onda kad je car (Maksimilijan II.) pokazao da je svjestan opasnosti da će se zbog toga Venecija urotiti s njegovim neprijateljima. No on svejedno nije našao snage da poduzme mjere.⁴³

Ima malo podataka o tome da su dužnosnici morali odgovarati za svoja djela. Ipak, za svijest o protupravnom proširivanju djelokruga ovlasti, koje su donosile dobre prihode i zato bile praksa u habsburškim činovničkim krugovima, postojala je i kvalifikacija: "zloporaba" položaja.⁴⁴ Zbog toga je bilo dosta optuženih kapetana: 1559. je Ivan Lenković u Senju kao član nadvojvodske komisije istraživao pritužbe Mlečana i Senjana protiv Jakoba Lamberga i nekog dr. Antona Scrabenpergha iz Trienta, zbog Lambergova sudjelovanja u pljačkama.⁴⁵ 1556. Auersperg je kao predstavnik zapovjedništva u Senju pozvan na odgovornost zbog senjske pljačke dubrovačkih i mletačkih brodova i svog sudjelovanja u plijenu.⁴⁶ On je stao na stranu uskoka protiv carsko-nadvojvodskih komesara, među kojima se nalazio i Lenković.⁴⁷ Kaspar Raab čuo je od braće Daničića i

⁴² C. W. BRACEWELL, 1997, 119. i sljed.

⁴³ HKR Exp. 1559, Febr. 2, Nr. 9 i 23, Nr. 105; April 27, Nr. 152.- AFA, HKR Reg. Akt 1559, 12/2. – SARPI, nav. dj., 406.

⁴⁴ A. NIEDERSTAETTER, 1996, 52. On se poziva na R. KOEHNA, 1985, 33-62.,

⁴⁵ HKR Exp. 1559 / Febr. 9, 23, broj 105 i 24, Maerz 2 i 14, protokol str. 10. i sljed.

⁴⁶ HKR Reg. 1557, Juli 20, Nr. 731, Juli 31, Nr. 771, Aug. 22. Nr. 853. , Nov. 15, Nr. 1099- Exp. August Nr. 66; Dez. Nr. 94. Zahtjev Dvorskog ratnog vijeća Auerspergu da opravda ove pljačke dubrovačkih i mletačkih brodova, Militarija 1559 / 3649, 2. 2. 1559< 1561< Zl.3886 / 7. 6. 1561, 1565, 4028, 26. 6. 201514. WALLERN, ibid., str. 160. f.

⁴⁷ AFA, HKR Reg. 1559, 12/2, Senj 23. 12.

Tverdislavića: "Kad bi on, Raab, sam držao do svoga ugleda i bio pravedniji i korektniji, naišao bi i na veću poslušnost i odanost kod Senjana." Svjedoci su priznavali da su vojvode (Daničićevi) ucjenjivali Raaba, koji je bio okaljao svoj glas i kapetanski autoritet. Među ostalima Raaba je ocrnjivao i tadašnji kapetan Daniel Barbo (1599.) Ishod tog suđenja bilo je za vojvode oslobođenje od optužbe za neposluh, a Raab je optužen zbog zloporabe položaja. Opozvan i osuđen od Ratnog vijeća, on je umro prije no što je nadvojvoda saslušao njegovu molbu za rehabilitaciju.

III. 4. "*Antemurale christianitatis*"

Kako je vlast bila imala moć kreirati pravo i moral,⁴⁸ i kako je taj pojam bio ugrađen u temelje tadašnjeg službovanja, od vrha naniže, to su se njemu prilagođavali i sami uskoci. Oni su naučili svoje pljačkaške pohode opravdavati kao "rat protiv neprijatelja kršćana", kao "pravedni rat" (ali ne kao "sveti rat", kako tvrdi C. W. Bracewell,⁴⁹ jer taj pojam postoji, doduše, kao svijest, ali ne kao *terminus technicus*). Tako su se Senjani zaklinjali na rat protiv Turaka, na to da neće odustati od napada na turske brodove: "Non siano securi, dove siano..."⁵⁰ Uskoci su se, doduše, dali poticati od nekolicine putujućih propovjednika, fratara, koji su širili ideje o ponovnom osvajanju Balkanskog poluotoka, potpaljivanjem (pretpostavljenog dubokog) nezadovoljstva kršćanskog stanovništva pod turskim jarmom i dizanjem sveopćeg "narodnog ustanka"; dali su se i vrbovati za opetovane napade na utvrdu Klis,⁵¹ kojoj se u uspjehu u dizanju ustanka pripisala ključna uloga. Ali svi ti pokušaji neslavno su propali, čemu je u većoj ili manjoj mjeri kumovao i neposluh uskočkih vojnika u odlučujućim trenucima napada, ili njihova prijevremenog napuštanja poprišta događaja. Ideja "*antemurale christianitatis*" prvi se put pojavljuje kao laskavi epitet za kršćanske narode Balkanskog poluotoka formulirana u papinskoj buli "In Coena Domini" Julija II. 1505. Ona je, u cilju uspostavljanja čistoće kršćanske

⁴⁸ V. GROEBNER, *Angebote, die man nicht ablehnen kann*.

⁴⁹ C. W. BRACEWELL, 1997, 155.

⁵⁰ Š. LJUBIĆ, *Monum. spect....*, br. 8, 159. i sljed.; Izvješće Antonija Mozza od 8. 6. 1542. iz Senja.

⁵¹ 1583; Juli Nr. 2 i Nr. 3; Febr. Nr. 11; Juni Nr. 11, Mai Nr. 2, Nr. 24; Juli Nr. 2, Mai Nr. 8; Juli Nr. 10, Maerz Nr. 20; Mai Nr. 10, Aug. Nr. 4; opširno o tome s cijelom pretpoviješću vidi kod J. TOMIĆA, 1908; Š. JELIĆ, 1904; THEINER, II, 1968; HORVAT, *Monum.* 32; Bečki spisi, AFA, HKR, Reg. Akt 1555, 3/34; 5/22; 1555 6/1; 6/23; 5/10. – Ioer HKR/Cr. 1581; Jun br. 16; HKR Exp. 1581, Dez. br. 20. HKR Reg. Dez. 20, br. 57; Ioer HKR/Cr. 1582, Juni Nr. 31; Juli Nr. 16; Dez. Nr. 28; i 1583 Jaenner Nr. 21.

vjere i jedinstva među kršćanima, pozivala kršćane na borbu protiv hereza i heretika i imala se pročitati svake Velike Četvrti.⁵² Dizanje ustanka kršćanskih naroda pod jarmom Polumjeseca i potiskivanje Osmanlija iz Europe bila je papina ideja – habsburški nadvojvode Karl i Ferdinand (koji je kasnije bio rimski car Ferdinand II.) vidjeli su svoje mogućnosti glede trajne obrane od Turaka mnogo realnije i prizemnije. Oni su bili zainteresirani poglavito za obranu granica prema svojim nasljednim zemljama, za mir na južnim granicama, ne bi li se tako uspješnije odhvali vjerskim borbama i napadima na svoj položaj u Njemačkoj. "Obrana granica kršćanstva na Balkanu" bila je geslo za učvršćivanje habsburške moći u Trodjelnoj Kraljevini, ali i geslo koje je stvaralo mit o uskocima.

O sudjelovanju senjskih uskoka u većim ratovima protiv Turaka zabilježeni su sljedeći podaci: Senjski uskoci tražili su primanje u mletačku vojsku za Mletačko-turski rat (1537.-1540.)⁵³ i Mletačko-ciparski rat (1570.-1571.).⁵⁴ I u habsburškoj su vojsci uskoci ratovali, i to u Velikom turskom ratu u Ugarskoj 1556. borili su se pod zapovjedništvom Ivana Lenkovića u carskoj vojsci oko tvrđave Szigetha.⁵⁵ No, senjski su uskoci borbu protiv Turaka pretežito ipak vodili morem, napadima na turske trgovačke brodove, odnosno na brodovlje turskih podanika. Kopneni napadi senjskih uskoka protiv turskih jedinica i graničnih utvrda služili su, kako su ih obrazložili i sami kapetani, "da bi se uskoci uzdržavali".⁵⁶

Činjenice da je epitet "predziđe kršćanstva" retorična figura, bio je očito svjestan i štajerski nadvojvoda Ferdinand uoči neizbježnog rata s Venecijom 1614., tobože zbog uskoka, kako je glasio mletački "casus belli". To je bilo posve u stilu razdoblja u kojem se otkrilo moćno sredstvo propagande letcima i drugim proizvodima tek netom otkrivenoga Gutenbergova izuma, mehaničkog tiska. On je vrbovao za pomoć kršćanskih sila u Europi protiv Venecije dokumentom u kojemu ističe da je Senj "antemurale christianitatis".⁵⁷ Ne može se reći da su uskoci stvorili sliku o sebi u skladu s tim mišljenjem (Bracewell).⁵⁸ Oni to nisu

⁵² Natuknica Antona PLOECHLA u: *Lexikon fuer Theologie und Kirche*, Freiburg – Breisgau, 2. izd, 1957.

⁵³ KRAVJANSKY, 1929, 239.

⁵⁴ HORVAT, *Monum. ....*, 32, str. 6, 8; NOVAK, *Monum. ....*, br. 47, str. 76-85; Venierovo Izvješće iz godine 1572; SARPI, nav. dj., str. 408; THEINER, *Vetera Monum. ....*, II, str. 59, br. 2; HKR Expl 1570, Dez. 29, Nr. 58. 1571, Juli 19, Nr. 28.; 1573, April 27, Nr. 148.

⁵⁵ AFA, HKR, Akt 1557, 6/9.

⁵⁶ AFA, HKR, Exp. Akt 1557, 6/9 i 1562, 1/7; HKR Exp. 1561, Maerz 7, Nr. 21.

⁵⁷ HORVAT, *Monum. hist. Slav. merid.*, 32, str. 412.

⁵⁸ C. W. BRACEWELL, 1997, 156.

tvrdili o sebi niti se to objektivno može reći o njima. Dakako, da nisu mogli niti biti "borci protiv tuđinske vlasti".⁵⁹

IV. MILITARIZACIJA

Karl Kaser⁶⁰ je za razvitak Vojne krajine uveo pojam "militarizacije", definiravši ga "preuzimanjem vlasti vojnih organa", "prevladavanjem vojne vlasti nad civilnim institucijama". Militarizacija je počela, prema Kaseru, kad su "pribjezi" dobili, dekretima kralja Ferdinanda I. 1530. i 1538., za obranu granice od haranja turskih martoloza, povlastice zahvaljujući kojima su se mogli, štoviše trebali, naseliti u opustošenim područjima duž turske granice, čuvati granicu i uzdržavati se od obrade zemlje. Određena im je izravna podređenost organima Vojne krajine, što znači da su bili izuzeti iz ovlasti Hrvatskoga sabora, dakle neovisni o vlastima civilne Hrvatske. Generali granice bili su im nadređene vlasti, dok su u svojim naseobinama bili podređeni svojim izabranim vođama.

Podređenost uglavnom ruralnog stanovništva kopnene Hrvatske vojnim vlastima stvorila je poseban tip "seljaka-vojnika" (njemačka definicija za krajišnike je "Wehrbauer", vojnik-seljak, ili seljak-vojnici) koji je postao dominantnim stanovnikom Vojne krajine. Taj razvitak odvijao se tijekom 16. stoljeća najprije duž Slavonske krajine, gdje se granica prema turskim posjedima najprije ustalila. U drugoj polovici 16. stoljeća i Hrvatska je dionica granice slijedila taj razvitak. Kaser je upozorio da je ta (upravna) militarizacija bila moguća ondje gdje su tijekom 15. stoljeća, poradi turske najezde, upravne strukture (gospoštije, vlastela) doživjele potpuni slom, jer su nositelji civilne vlasti i stanovništvo pobjegli.

"Militarizacija" je, prema Kaseru,⁶¹ zahvatila i upravljanje raspodjelom zemljišta; vakuum vlasti urodio je težnjom da se životi stanovnika sve jače podvrgnu "reglemanima" krajiških vlasti. No, Kaserova se zapažanja odnose na kopnenu Hrvatsku, gdje su dominantni oblik naseobina bila sela, u koja su uključene i granične utvrde na kopnu, i gdje je prevladavao ruralni element. Ondje je zato prevladavao i seoski kodeks vrednota, zadružni oblik održao se, odnosno lako se uspostavljao kod novih došljaka. Ta dva elementa, pojačavajući jedan drugoga, pospješila su "militarizaciju", podređivanje privatnog, obiteljskog života potrebama vojne službe.

⁵⁹ G. STANOJEVIĆ, 1973.

⁶⁰ K. KASER, 1974.

⁶¹ K. KASER, 1974, 254, bilj. 187.

Primorski gradovi nisu pratili taj razvitak. Još preostaje za detaljniju analizu odnos civilne i vojne vlasti u Senju, napose vađenje i primjena Senjskog statuta, te utjecaj demografskih kretanja tijekom 16. stoljeća na razvitak grada i njegov urbanitet. Sadašnje stanje istraživanja upućuje me na zaključak da tijekom 16. stoljeća nije došlo do značajnijih promjena. Štoviše, prvi i jedini kapetan koji je pokušavao nametati civilnom stanovništvu u Senju rigidno discipliniranje i podvrgnuti ga svojem diktatu, Josip Rabatta, platio je taj pokušaj glavom, a njegov pomagatelj, biskup De Dominis, dao se u bijeg. Uskočki rat odvratio je usredotočenost austrijskih vlasti na sami Senj prema glavnom ratištu u Furlaniji, a implementiranje Madridskog sporazuma, likvidiranja uskočkog elementa u Senju iseljavanjem uskoka i protjerivanjem venturina, uz spaljivanje njihovih brodova, provodilo se dosta manjkavo sve do kraja 17. stoljeća, kad dolazi do presudne reforme Vojne krajine. Senj si zapravo može pripisati epitet "nepokorenoga grada" jer, prema sadašnjem poznavanju prilika, u njemu nije prevladala militarizacija. To dokazuje i citirano Kuhačevićevo djelo prema kojemu je tijekom 18. stoljeća oživio stari trgovinski duh, koji je u krajnjoj liniji išao u prilog merkantilističkoj politici Habsburgovaca u Hrvatskom primorju.

ZAKLJUČAK

Spoznaje dobivene tim pristupom i "klasična historiografija", povijest državnih akcija i "velikih" događaja (s time da je povjesničar taj koji određuje koji su događaji "veliki" i "važni" za slijed daljnjih zbivanja) nisu "konkurenti". C. W. Bracewell je kritizirala povjesničare političke povijesti senjskih uskoka zbog toga što su prema njezinoj ocjeni "štetili razumijevanju unutrašnjeg razvoja fenomena uskoka".⁶² Nasuprot njezinu monizmu metoda vjerujem da se rezultati socijalne povijesti s jedne, a političke s druge strane ne mogu suprotstavljati. Ali isto se tako jedna i druga metoda ne smiju jednostavno kombinirati, na primjer na taj način da socijalna povijest obrazlaže političku. To bi značilo da se djelovanje političkih aktera svodi na puko reagiranje na određene uvjete određenog mjesta i vremena. Racionalna analiza svih društvenih aspekata povijesne stvarnosti ne isključuje stvarnost individualnog djelovanja i odlučivanja, "čovjekovu slobodu".

Prenesene na Senj, te teze dopuštaju sljedeće zaključke: Iako je Senj bio kapetanija, a time sjedište vojne vlasti mjerodavne za više pograničnih utvrda, grad nije bio izravno na udaru napada s neprijateljskog teritorija. Uskoci u senjskoj posadi nisu zato u istoj mjeri kao posade u kopnenim utvrdama iskusili

⁶² C. W. BRACEWELL, 1997, 4. i sljed.

život uz granicu i tu specifičnu borbu za opstanak protiv neprijatelja. Njihovi se pohodi na turske teritorije zato i ne mogu opravdavati "nužnom obranom" od neprijatelja. Ali zato im se mora priznati da ih je ravnodušnost pretpostavljenih vlasti prema njihovim egzistencijalnim brigama prisiljavala na to da pravo uzmu u svoje ruke. Senjski se uskoci prema tome uklapaju u sliku vremena u kojemu je samopomoć prevladala nad pravom. "Pravo šake" ("Faustrecht") doživjelo je svoj posljednji trijumf u Tridesetogodišnjemu ratu; patnje civilnog stanovništva pod nasilnom soldateskom plaćenika probudile su svijest za potrebom kodificiranja prava i – na dugačku stazu – za stvaranje kodeksa ratnog prava. U tom se smislu može, pomalo cinično, potvrditi da je "rat otac svih stvari".

Kodeks časti senjskih uskoka bio je obilježen tim arhaičnim stanjem bezakonja i prava koje si svaka zajednica sama zadaje u interesu svoga fizičkog opstanka. On je diktiran potrebom, ponajmanje ideologijama. Iako su se uskoci našli na raskrižju turskih osvajanja i kršćanskih susjeda, iako su se oni i sami uključili u "križarske ratove", motiv im je zacijelo bilo samoodržavanje. Zato mi se čini neopravdanim govoriti o uskocima kao o "nositeljima sukoba između islama i kršćanstva", kao što to (pre)naglašava C. W. Bracewell.⁶³ Pučka tradicija događaje i doživljaje od presudnog značenja za opstanak prenosi uzdižući ih u dobru i u zlu. Tradicija ima smisao u tome što kasnijim naraštajima osmišljava prošlost. Osmišljavanje prošlosti već je diktirano željama i nesvjesnim iluzijama. Ukoliko nitko tradiciju ne preispituje s obzirom na to prenosi li ona provjerene podatke ili proizvode mašte, stvaraju se mitovi. Upravo je sintagma "antemurale christianitatis" takav mit, koji je stvarao iluziju o tome da se "Crash of Cultures" odvija upravo na tlu Balkanskog poluotoka, i to ne samo između islama i kršćanstva nego i između latinskih i kršćanskih Crkvi.

Istraživanje o "ratovanju", načinu, moralu i "ratnom pravu" (pojam vrijedi, dakako, samo kao "pomoćna teza", jer je "ratno pravo" pojam kasnijega novog vijeka i suvremene povijesti) imalo je za cilj pokazati da je poznavanje uskoka nužno manjkavo, i da upravo zato mami na stvaranje mitova.

To naglašavam zato što su suvremenici C. W. Bracewell zamjeravali upotrebu pojmova koji "moralno diskreditiraju uskoke".⁶⁴ Potomci slavne uskočke tradicije osjetili su se i ponukanima s indignacijom odbiti navode Branka Fučića⁶⁵ u jednoj od njegovih subotnjih kolumni u *Novom listu* (1997.) o

⁶³ C. W. BRACEWELL, 1997, 293.

⁶⁴ Veselin Kostić u pismu Gradskom muzeju u Senju, koje je po sadržaju recenzija knjige C. W. Bracewell. Autorica posjeduje kopiju pisma.

⁶⁵ Branko Fučić u jednoj od svojih subotnjih kolumni u *Novom listu* (godine 1997.) iznio je podatke o mjerama opreza Riječana protiv senjskih uskoka.

mjerama općinskog vijeća grada Rijeke protiv senjskih uskoka, o zabrani ulaska u grad i protjerivanju iz grada. Ti su navodi, dakako, potkrijepljeni arhivskom građom iz zapisa općinskog vijeća grada Rijeke, kojima se služila i autorica ovoga napisa. Moj pokušaj da uskoke stavim u neki kontekst "povijesti prava" ili "povijesti morala", nije, dakako, pokušaj uvjeravanja da "drugi nisu bili ništa bolji od uskoka"; kao što ne želim podržavati tu osjetljivost. Zanimalo me je, jednostavno rečeno, pitanje "gdje treba smjestiti uskoke" između stvorenih mitova o moralnim i rodoljubno-domoljubnim junacima i mitova o moralno inferiornim plaćenicima.

Literatura

- Mile BOGOVIĆ, Sadržaj izvješća senjsko-modruških biskupa u Rim od 1602. do 1919. godine, *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996, 161-196.
- Catherine Wendy BRACEWELL, Žene kod uskoka. Književni likovi i stvarnost, *Senjski zbornik*, 17, Senj, 1990, 177-186.
- Catherine Wendy BRACEWELL, *Senjski uskoci. Piratstvo, razbojništvo i Sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, hrv. izdanje, Zagreb, 1997.
- Alexander BUCZYNSKI, *Gradovi Vojne krajine*, Zagreb, 1997.
- Roberto COZZI, *La Repubblica di Venezia, la Casa d'Austria e gli Uscocchi*, Bari, 1965.
- Karl-Georg FABER, *Theorie der Geschichtswissenschaft*, Muenchen, 1971.
- Silvio GIGANTE, *Venezia e gli uscocchi dal 1575 al 1620*, Rijeka, 1904, 1931².
- Valentin GROEBNER, *Angebote, die man nicht ablehnen kann*. Institution, Verwaltung und die Definition von Korruption am Ende des Mittelalters, u: Reinhard BLAENKNER i Bernhard JUSSEN, *FAZ*, 24. 3. 1999.
- Mirjana GROSS, *Suvremena historiografija*, Zagreb, 1996.
- Anna Maria GRUENFELDER, Senj i rat protiv uskoka, *Senjski zbornik*, 24, Senj, 1997, 49-84.
- Anna Maria GRUENFELDER, Senj i njegovi kapetani, *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996, 141-160.
- Karlo HORVAT, Monumenta historiam Uscochorum Illustrantia, sv. 32 i 34, *Monumenta spectantia historiam Slav. Meridionalium*, Zagreb, 1910, 1913.
- Hubert JEDIN, *Geschichte des Tridentinischen Konzils*, Freiburg –Breisgau, 1965.
- Šime JELIĆ, Izprave o prvoj uroti za oslobodjenje Klisa i kopnene Dalmacije od Turaka godine 1580-1586, *Vjestnik hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva*, god. VI, Zagreb, 1904.
- Karl KASER, *Bauer und Soldat*, Graz, 1974.
- Rolf KOEHN, Einkommensquellen des Adels im ausgehenden Mittelalter, illustriert an suedwestdeutschen Beispielen, *Schriften des Vereins fuer Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung*, 103, 1985.
- Veselin KOSTIĆ, Jedan Škot među uskocima početkom XVII. veka, *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1967./1968, 88-92.
- KRAVJANSKY, Il Processo degli Uscocchi, *Archivio Veneto*, serie V, vol. V, Venezia, 1929, 234-266.
- Branko KRMPOTIĆ, Popratne riječi uz 'Narikovanje' Mateše Kuhačevića, *Senjski zbornik*, 4, Senj, 1970, 325-332.
- Milan KRUHEK, *Krajiške utvrde Hrvatskog kraljevstva*, Zagreb, 1995.
- Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Acta Croatica, *Monum. historica Slav. Meridionalium*, 1, Zagreb, 1863.

- Radoslav LOPAŠIĆ, *Acta historiam confini militaris Croatiae illustrantia*, sv. 1, *Monumenta spectantia historiam Slav. Meridionalium*, Zagreb.
- Šime LJUBIĆ, *Starine* IX, Zagreb, 1879.
- Alois NIEDERSTAETTER, *Das Jahrhundert der Mitte. An der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, Oesterreichische Geschichte 1400-1522, Wien, 1966.
- Grga NOVAK, *Commissiones et relationes Venetae*, sv. 4-7, *Monumenta spectantia historiam Slav. Meridionalium*, Zagreb, 1964-1972.
- Stjepan PAVIČIĆ, *Senj u svojem naselnom i društvenom razvitku od 10. stoljeća do turskog prodora*, *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1964, 324-373.
- Anton PLOEHL, *Lexikon fuer Theologie und Kirche*, Freiburg – Breisgau, 2. izd, 1957.
- Alberto PUSCHI, *Attinenze tra Casa d'Austria e la Repubblica di Venezia dal 1529 al 1616*, u: "Programma de Ginnasio comunale superiore di Trieste 1878-1879, Trieste, 1879, 3-60.
- Franjo RAČKI, *Prilozi za poviest hvatskih uskoka*, *Starine JAZU*, IX, Zagreb, 1877.
- Gligor STANOJEVIĆ, *Senjski uskoci*, Beograd, 1973.
- Juergen SCHLUMBOHM, *Gesetze, die nicht durchgesetzt wurden – Ein Strukturmerkmal des fruehneuzeitlichen Staates?* u: *Geschichte und Gesellschaft*, 23. god., 4. sv., Vandenhoeck & Ruprecht, Goettingen, 1997; *FAZ*, 11. 2. 1998.
- Johann SCHWICKER, *Geschichte der oesterreichischen Militaergrenze*, Wien - Teschen, 1883.
- Augustinus THEINER, *Vetera Monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, Reprint Osnabrueck, 1968.
- Jovan TOMIĆ, *Grad Klis 1596e godine*, Beograd, 1908.
- Mirko VALENTIĆ, *Razvitak Senja u okviru hrvatsko-slavonske vojne krajine*, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965, 69-93.
- Johan Weickhard von VALVASOR, *Die Ehre des Herzogthums Crain*, 2. dio, 6. sv., 293; 4. dio, 12. sv., 89.
- Franc VANIČEK, *Spezialgeschichte der Militaergrenze*, 1, Wien, 1875.
- Tihamer Aladar VANYO, *Relationes ad limina episcoporum de statu dioecesium ad coronam S. Stephani pertinentium 1600-1850*, *Monumenta Hungariae italica*, II, Oannonhalma, 1933.

Die "ALLTAGSGESCHICHTE" DER ZENGGER USKOKEN

Zusammenfassung

Die Autorin untersuchte die "Alltagsgeschichte" der Zengger Uskoken, insoweit diese aus archivalischen Quellen und den Zeugnissen von Zeitgenossen ueber die Uskoken erschlossen werden kann. Diese Zeugnisse ermoeglichen eine Einsicht in die Alltagsorgen – und gerade dies ist ja das Anliegen der "Alltagsgeschichte" – wie mit ihrer Versorgung und Besoldung, sowie in die Motive ihrer umstrittenen Ausfahrten zu Wasser und zu Lande, sowie jene ihrer Angriffe auf feindliches Territorium und Vermoegen. Die Autorin verglich die Befunde der Quellenarbeit mit den zeitgenoessischen Historiographien ueber die Zengger Uskoken. Kritisches Abwaegen der von ihnen vertretenen Ansichten ueber die Uskoken mit den eigenen Befunden ergab, dass die damaligen Berichte, besonders jene aus der Feder venezianischer Historiographen nicht so negativ sind, wie es die opinio communis will. Weiters stellte die Autorin fest, dass die Kriegfuehrung der Uskoken und ihre Raubzuege sich in das Bild einfuegen, das das ganze zeitgenoessische Europa bot: dass solche Raubzuege und Kriege nicht nur von den grossen Maechten wie dem Osmanischen Reich gefuehrt wurden, sondern auch von kleineren Potentaten, Staedten, Konfessionen etc. Die Uskoken liessen

sich mit ihrer Kriegfuehrung in keine ideologisch bestimmten Kriege einspannen – diesbeueglich galt es, den Mythos zu widerlegen, dass sie selbst sich als "antemurale christianitatis" verstanden und ihre Raubzuege gegen die Tuerken als "Kreuzzuege" gefuehrt haetten.

Besondere Beachtung wurde der Geschichte der Frauen der Uskokten geschenkt. Hier galt es, die einander widersprechenden Informationen von Zeitgenossen kritisch gegeneinander abzuwaegen. Hier musse jedoch die Grenze der Moeglichkeiten eingestanden werden, da die Quellen fuer eine meritorische Beurteilung ihrer "Tugendhaftigkeit" oder eben des Mangels daran nicht ausreichen. Auch galt es, mit gewissen Empfindlichkeiten der Nachgeborenen aufzuraeumen, die nicht zulassen wollen, dass die Geschichte die Produkte ihres Wunschdenkens als solche enthuellt und entwertet. Die Autorin zeigte, dass die historisch rekonstruierbare Wirklichkeit jener ganz Europas entspricht – einer Zeit des noch mangelhaften, eben erst erwachenden Empfindens fuer Recht und verrebbe Moral, in der erst die Grundlagen fuer die Sicherheit der Untertanten durch den Aufbau von Rechts- und Verwaltungsstrukturen gelegt wurden.

THE USCOCs OF SENJ IN THE HISTORY OF EVERYDAY OCCURENCE

S u m m a r y

The aim of this research was the "Grassroot history" of the Uscoccs of Senj insofar as they could be reconstructed from the archivic founds and contemporary sources of historians. Such witnesses allowed the author to grasp the "Down-to-Earth" sorrows of the soldiers in the garrison of Senj (the everyday problems are the main occupation of the "Grassroot-history" method), e.g. their problems with salaries and provisions as well as the motives of their controversial attacks against the Turkish territories and Turkish merchant ships. Comparing the results of their archival researches with the contemporary witnesses on the Uscoccs of Senj and critically weighing their opinions, the author concluded that the reports of Venetian historians on Uscoccs were far less negative than the common opinion today believes they were.

Furthermore, the author stated that the Uscoccs' warfare and their plunderings were widely congruent with the wars all over Europe, which were conducted not only by the high and mighties of their time, particularly by the Ottoman empire. The battles were carried among various minicipalities, regional potentates and other war-lords as well as confession leaders.

Nobody succeeded in using the Uscoccs of Senj for the ideologically motivated wars. In this sense the author intended to deny that were the Uscoccs to proclaim themselves the "antemurale christianitatis", i.e. the "protection shield for Christianity against the Islam" and to conduct their war against the Turks as religious war.

Particular attention was dedicated to the history of the Uscoc women in Senj. Also at this level the author had to critically weigh the various and controversial statements on their allegedly high virtues. At this point the author must accept that researches have their limits because of the lack of archival sources. The author wishes to make clear that in relation to the past resentiments are quite inappropriate. It is essential to accept that a past reality might not agree with the products of our phantasies and wishes. The Uscoccs of Senj are testimonies of a Europe in which the sense for justice and rights were awakening. Reflections on the lack of security and peace lead to endeavours to develop government of right and administration structures in order to realize the sense of right.